

MU NSAMU WAWU WA LUZINGU LUA TATA, SI LUATANGA

1. NGUTUK'ANDI : 1
2. TUKU DIANDA'TUKUNU'ANDI KU KIMBABU KU MPALAVALA 1 - 2 - 3
3. NDA'TUKUNU'ANDI KU KIMBABU KU MPALAVALA : 3 - 4 - 5
4. NDANDANI AYA BATUKA MU NENKULA-KIPIOKA YE TULENTE MASAMPU BABAKA
TATA MUNA KIMBABU : 5 - 6
5. KILEKE KIANDI MU MPALAVALA NA'YE YE KAKALA NKUBU ASALA : 6 - 7 - 8
6. LUTANUNU LUANDI : 8 - 9
7. LUTAMBULU LUANDI KUA DIBUNDU YE LUVUANGU LUANDI : 9
8. NKUEDOLO' ANDI : 9 - 10
9. LUTONONO LUA SALU KIA NZAMBI : 10 - 11
10. NGUTUKA BANA BANDI YE NGIELELO'ANDI : 11-12-13-14-15
11. NDANDANI A MIELA MITUKIDI MU YANDI : 15 - 16
12. NDANDANI ANZIEFELO ZANDI KU N'IMANSI : 17.

1. NGUTUKANDI

Tata wa wutuka muna vata diena nkumbu a NTIMANSI mu Territoire ya THYSVILLE. Mvu una kawutuka de utomene zayakana ko, kansi ulenda tezakesua mu 1870*, kadi vana yandi kakuela muna mvu a 1899, yandi wakala mu kintuenia kia mvu 20 (makumole).

Nkumbu'andi kawutukila i NSIKULUA.

Se diandi nkumbu'andi MINA NKANDI yo Ngudi'andi nkumbu'andi MAKINU.

Se dia fua muna ntangu Tata wakala wanduelo beni, kansi wakala ye ntona mu zaya ntangu yi kafua. Yandi wa fuila mu sumbula (accident) kia tiya tua mputu tuasikuanga mu diambu dia lufua lua nzitu'andi. Muna ntangu kazola sik'otiya, yandi wa via muna tiya toto, ye wa fua vioka fintangu kaka. Tata wamona muna kileke kiandi vana kiakala vo se diandi se kefua.

Ngudi'andi ya fua kunima lufua lua se diandi. Yandi wa fuila mu yela kua nitu tanda. Dibanzuluanga vo yela koko kua tanda kuatuka mu ngindu za lufua lua yakala diandi.

Tata wa wutuka ngudi mosi ye se dimosi ye muana wankaka wa nketo nkumbu'andi YIMBUA. Busi kiandi kiokio kiakala nkuluntu kua yandi muna ngutuka.

Yandi wakala mpe ye zimpangi zibatukana mu ki se kaka, kadi Tat'andi wakala ye bankento babingi. Vana kati kua zimpangi zandi za ki se kimosi, yandi wa simbinina kaka nkumbu ya NZINGA, bakala MIANZA, nkento DIMBU, nkento mpe. Kansi DIMBU kasala kunzaya kuntuala nkatukulu'andi ku NTIMASI ko, kadi yandi wasala mu vumu kia ngud'andi.

Tusimba diadi vo vana kati kua mpangi zandi zozo zi tatut za ki se kimosi, MIANZA, nkento, i yandi wawuta MVUNDU (LEMA Joseph) wa kuela VUADI Annette. Iyandi mpe wa vua ngudi ankazi, nkumbu'andi MADIAVULA MATUNIA, bawutuka ye ngudiandi, wabaka Tata muna kimbabu mu kuenda yandi kuna MPALAVALA wonso un'onsamu ulanda.

Vana se diandi ye ngud'andi bamana fua, Tata katomene zaya ko kua nani kasala kansi zeye vo wa kebuanga kua nkulunt'andi wa nkento YIMBUA. Iyandi nyobedesanga ye kunlunda mu mamonsono ma kileke kiandi. Mu diodio tuka lu fua a se ye ngud'andi nate ye ndatukumu'andi ku MPALAVALA, yandi kasala mona mpassi kinsona nkutu ko, kadi nkuluntu'andi wa nlundanga bonso ngud'andi kibeni, mpele-yandi wakala mpe muana kaka, kansi wavioka yandi nkubu.

Tata wa sakananga ye baleke bandi ba se dimosi, kondua kua diambu ia lubangamu. Nkuluntu'andi YIMBU wakalankengi'andi mu mamonsono.

2. TUKU DIANDATUKUNU'ANDI MU KIMBABU KU MPALAVALA.

Muna ntangu yina, bantu bazunga bia mpila mu mpila bayendanga mu munkita. Bawu banatanga nkuezo, nkansi, zimpungi ye basobekesanga indele mia MPUTULUKEZO mu mi nlele, malavu ye bilekua bia mpila mu mpila te.

Muna zunga kiokio kia NTIMANSI mpe mua kala ye kabu dia yendanga mu munkita. Muna kabu diodio mua kala MUANA NGONDA, muisi KINSUKA, kabu ye MADIAVULA MATUNIA? MUISI NTIMANSI, ikilandi kiandi, Paul Marie TABU) mpe wa yendanga yawu.

Muna kuenda ye wutuka kuna MBOMA, bawu baviokelanga kuna MPALA-muna nzo a NENKULA KIMPIOKA (ye vo LUSALA LUMINGU)

Ikuna nzo abakala diodio batambudiluanga mu ndilu, mu nduimu ye mu ndekolo bonso buakalanga fu muna ntangua yina.

NENKULA KIMP IOKA i yandi mpe wayendanga yawu nzila mosi nate ye kuna MBOMA, kadi iyandi wa zaya KIMP UTUKEZO kia ntangu yina. I yandi wa vovanga ye minsumbi mia mindele mu Kimputukezo ye bangulanga kua ni'andi muna nding'andi. Iyandi mpe watambulanga minlele ye malavu ye bia mpila mu mpila biafutuanga kua minkiti mu diambu dia munkit'awu ye yandi wakayisanga kua muntu muntu wonso tezo kialekua biandi, ye wa vutukanga yawu nate ye ku MPALAVALA ku balekanga ye londoka mu nsiuka wa lumbu kialanda ku nsi'awu.

Muna fuku dina, bakalanga ye fu kia mua malavu matukanga yawu kuna MBOMA, bayangalalanga ye kina bonso bubazolele ye nsuka nsuka, koko diantete ba nangunanga mintete miawu muntu ye wandi ye londokanga kuawu.

NENKULA KIMP IOKA wa siamanana beni mu tambula zinzenza ku nzo'andi ye kuenda yawu mu kubavovela Kimputukezo kua mindele mia MBOMA ye vana bamene tuka ku MBOMA ba vutukanga ku MPALAVALA ye ba muanga malavu ma zi nzenza bonso bu kazolele Indandu yoyo kabakanga mu salu kiokio.

Lumbu kimosi vana bamana vutuka tuka ku MBOMA, baluaka ku MPALAVALA mu nzo a NENKULA KIMP IOKA wonso diakadilanga ntangu zazonsono. Vana baluaka, badia bayangalala mu mua malavu mangolo ma banata ku MBOMA. Fuku dina basala salu kia mua ye kina mpe. Muna ntangu bamuanga, muana NGONDA, nkuluntu akabu wa tona mona tulu ye wa leka.

Vana kaleka, wonso ukalanga madiya ye vo masobolo ma wantu bena muanga malavu, umosi va kati kua minkiti wananguna sangala kia kala malavu waningisa kio ye wa sikimisa muana NGONDA kutulu ye wa vova kua yandi : "Ngeye muana NGONDA wau olele kaka, malavu se me mana".

MUANA NGONDA WA VUTULA KUA YANDI VO, "KANSI WEYI ? MALAVU YE VO MAMANISI KUANDI NGA NKI A MAMBU ? YE VO NKUTU MAMBU. MADIYVULA-MATUNYA OYA MO. NGA MONO NYA MO ?" YE WATATAMANA TULU TUANDI.

Tufuete simba diadi vo mu mvutu yoyo i muatuka ngizulu a Tata ku MPALAVALA mu kimbabu. NENKULA KIMP IOKA wakala i mbabi wawunene mu ntangu yina. Vana kawa mvutu ya vana muana NGONDA kua ni'andi, kasala vova diambu dimosi ko, wadingalala kuandi, kansi kiongo, wa lunda dio mu ntima, kadi wa zaya vo si kadia nkamu kua muana NGONDA ye vo MADIYVULA MATUNYA mu mvutu yoyo kawa.

Bamanisa mua ye yangalala ye kina, muna nsuka-nsuka, koko diantete, nganga mintete miawu ye mia londoka mu kuenda kuna nsi'awu. Kuna muana NGONDA wa fua. Bilumbu biabingi bia vioka, zingonde zavioka, kabu diodio dia minkiti wayendanga diaka ku MBOMA ko.

NENKULA KIMP IOKA wakafalala beni mu diodio kadi yandi mpe imomo wa banza mambu mamengi, kansi wa vingila kaka. Vana minkiti miomio mia nzila'awu ya MBOMA, kabu dia londoka diaka mu kuenda ku kita, ye wawu, nkulu-abu MADIYVULA MATUNYA wa vingana vana fulu kia muana NGONDA wa fua.

Kansi mu kuma kilembolo zayakana, MADIYVULA MATUNYA ye kabu diandi kua MBOMA kondua kua viokela ku MPALAVALA kua NENKULA KIMP IOKA ye kuenda kua MBOMA wonso diakadilanga vana kintete yo muana NGONDA.

Bantu bamona kabu diodio vana diavoka, bayiza zayisa nsamu wowo NENKULA KIMP IOKA. Banzayisa vo minkiti miviokele kuna MBOMA yantandu a MPOZO (dia ntangu yai) i basawukidi.

Vana NENKULA KIMP IOKA kawa nsamu wowo wateza vo ntangu ya kuba ya diodio wakulumuka kuna MPOZO antandu, kuna Bousin wawu, mu kubavingidila MBOMA.

Vana MADIIVULA MATUNTA ye kabu diandi bamanisa ta munkit'awu, basi- mba nzila mu vutuka ku nsi'awu. Vana bakulumukanga miongo mu luaka ku simu dia MPOZO antandu (Bousin) yandi wa bamona ntama kuanda ye wa basuaminina mu kubavingila basawuka. Vana bamana sawuka MPOZO, NENKULA KIMPIOKA wayiza kubakikila ye bonso vo wayitukua mu kubamona, wa vova kua bawu : K'ambote ! - Minkiti mia vutula : K'ambote.

Vana katadisa kua MADIIVULA MATUNTA, wanyuvula : Nga ke ngeye ko MADIIVULA MATUNTA ?, yandi wa vutula : Inga, i mono kuandi yuyu. NENKULA KIMPIOKA vo ngeye kuandi tuakala ye muana NGONDA ? MADIIVULA MATUNTA vo inga, i mono. NENKULA KIMPIOKA vo, muana NGONDA kue kena ?, MADIIVULA MATUNTA wa vutula vo muana NGONDA wa fua.

NENKULA KIMPIOKA wa yitukua mu ngolo ye wa vova, wa fua ! Nga ngeye zeye kuaku mana mavova muana NGONDA vana tuakala muna nzo'ame mu ntangu tuanuanga malavu ?.

MADIIVULA MATUNTA wa vutula vo, kizeye ko.

NENKULA KIMPIOKA vo, muana NGONDA wa vova muna ntangu kazayisua nsamu a malavu vo. Vo mambu metuka muna malavu ngeye MADIIVULA MATUNTA ota mo, ke yandi ko, nga zayidi wo kuaku ?

MADIIVULA MATUNTA vo : Inga ya wa wo.

NENKULA KIMPIOKA vana kawa mvutu yoyo watelama kua MADIIVULA MATUNTA ye wa vova kua yandi : Ebila vele, ngeye MADIIVULA MATUNTA lua viokele kuna MBOMA kondua kua luakila ku nzo'ame wonso dikadilanga ?. MADIIVULA MATUNTA kasala baka mvutu ya sikila mu vana kua NENKULA KIMPIOKA ko, mu diodio NENKULA KIMPIOKA watelama mungolo beni kua MADIIVULA MATUNTA. Ye bakala yandi bakala bonso makesa kua MADIIVULA MATUNTA mu kumpamisa mu mambu ma yingi. Nzonga miayiza kala ngolo va kati.

Vana tuzeye vo mpese kalendi funda nkamu kalunga wo vana kati kua zinsusu ko, wana MADIIVULA MATUNTA wabedusua kua awonsono bakota muna nsamu wowo, ye wasengolua wantu 4 kua besi MPALAVALA mu vana kua NENKULA KIMPIOKA mu manisa nsamu wowo. Vana nzengolo yoyo ya vama, MADIIVULA MATUNTA wa lomba kua besi MPALAVALA bambika kavutuka kuna vata mu kuenda tomba o wantu yana kazengelua.

Bawawana wuna bawawanena, MADIIVULA MATUNTA wa bikua ye kabu i ye lumbu kiabulasana mu kuiza fil'owantu kisikudukusua.

3. NDATAUNUNU A TATA MU KIMBABU KU MPALAVALA.

Mu ntangu yoyo Tata wakala kuandi kuna vata diandi ku NTIMANSI, ye baleke bandi ye kazaya diambu nkutu mu nsamu wowo wa bua ku MPALAVALA ko.

Mu lumbu biobio mpe nkuluntu'andi wa nkento YIMBUA wankebanga, wa idu mu k'indezi kua Tata nkento wakala zina dia NTENDA ku vata dia BOTONGO, nanga mila yoyo ya moneka mu vengomona busi kiandi mpasi kalembua zaya ndatumu anleke'andi wankaka, kansi de ditomene zayakana ko vo iwowo.

Tata kazayanga MADIIVULA MATUNTA ko, kadi kebakalanga belo kimosi kansi ditomene zayakana vo MADIIVULA MATUNTA impangi kibeni kua nkento wankaka dia Tata, ondu wawuta MIANZA (busi kia Tata mu ki se) ingudi kibeni ya MVUNDU (Joseph) wayiza kuela VUADI Annette, mua tuka MENA Théophile ye bankaka. A MATUNTA ingudi'ankazi kibeni kua MVUNDU (LEMA Joseph).

MADIIVULA MATUNTA wa konda Tata ntuadi ye ntaudi zankaka za vata. ekesa mirsamu mia MBOMA, wa vova kua bawu vo MBOMA insi yantoko beni, bantu ye bena kuna, bevuatanga bima ku nsi atambi (nsampatu) ye bena nsuki zanda, e ye bonso bobo... ndinga yampila nkaka bevovanga.

Wa bazayisa vo ndonso ndonso ozolele mona mambu momo mu mandi meso, lenda kuenda yawu vana bekuenda ta MBOMA diaka.

Vana Tata kawa mingsamu mia mpila yoyo mia ntoko, wabakama kua nsatu ya kuenda mona makawilu, mu mandi meso kibeni, kadi mu ntangu yina muna zunga yoyo ke muamoneka mundele nkutu ko. Diodio diakala dianzenza beni mu wa ye mu mona. Mu diodio wabazayikisa vo yandi si kazola kuenda yawu nzila mosi nate ye kuna MBOMA ye vutuka yawu vana kavuidi mona mana ma kawilu.

Vana lumbu kialondoka kia fuana, Tata wa kota mu buka kiaminkiti. Bantu batatu belondoka yawu. Dizayakene vo bantu bobo batatu mpe babakua mu nsamu wowo. Nkumbu zawu izazi : MUDZUE, bakala (yandi imusi balari) KUNDENGA, bakala ye NKEMBI, nkento. Bantu bobo ye muan'ankento bawioka beni Tata mu nkubu. Umosi mu bawu, MUDZUE, wakala nkutu ye zindevo zandi. Tata wakala ye nkubu tulenda tezekesa mu mvu 12 (12 ans).

Muna nzila bayendanga kuawu kondua kua diambu dimosi dialubangamu. Tata kanatusua zitu ko. Wa vama kaka f nkutu fianduelo muna fiawu muatuluanga enkuta ya nzila. Ka kuamusua nkutu ko ye wa toma kebuanga mu nzila kua ya bayendanga yandi wonso wuna ukeboluanga muana muna nzietolo.

Muna nzila, babusana ye mundele, wankento, wakala ye fimuana fia nduelo. Wa mona dio diangitukulu beni, kadi yi nkumbu yantete kamona mundele. Nanga wakala Madami ma mundele wa Misioni. Baleka ma fuku mamengi fiama mu nzila ye baluaka kuna ndambu za MPALAVALA. Vana baluke vana fulu kibikuanga vo TALA-MBANZA ifulu kiavatilanga muntu mosi nkumbu'andi NTUBI KILENDELE, Tata wa mona vo kabu dia tona kayana mu ndambu zole : Ndambu yankaka ntuadi ye NKEMBI, muana nkento wa tatamana landa nzila MPOZO antandu kundambu za SALAMPU mu tatamana nzila yi kuendanga nate ye kuna MBOMA. Ndambu yankaka, i yakala Tata ye nzole ani'andi ankaka ntuadi ye MADIIVULA MATUNTA ye minkiti miankaka mia sadidila vana fulu kiokio vana basi MPALAVALA babavingidilanga bonso bu diawawanena ye MADIIVULA MATUNTA.

Zinzenza vana baluaka vana fulu kiokio ntuadi ye Tata, bavuanda ku ntuala yana bawana. Tata kazaya diambu dimosi nkutu mu nkutakani yoyo ko. Fintangu ntangu fia vioka, Tata wa mona MADIIVULA MATUNTA wa tona vova kua besi MPALAVALA mu mpila yikalembua toma visa, kadi kileke kingi, kansi wa visa vana MADIIVULA MATUNTA kasonga Tata muna sinsu kia mua, ye kia meso kua besi MPALAVALA, ye kiamakilu wayiza bumbua kua muisi MPALAVALA mosi, nkumbu'andi TULENTE MASAMPU, ye yandi wasala tula Tata vana mavembua mandi ye kondua kua vova diambu diankaka, wa sisa awonsono bakala vana fulu kiokio ye wa londoka mu nsualu beni beni mu vutuka ku vata.

Tata vana mavembua ma TULENTE MASAMPU wa tona boka ye dila mpasi vo katulua ye bikua, kansi TULENTE MASAMPU wansimbidila mu ngolo beni vana vembua ye tatamana nzil'andi, kiufuta kiamvayika beni, nate ye kayiza vayika mu NKONZI (tu bebakilanga onlangu) ye kondua kuatelama nkutu wa yendanga kaka nate ye kabinduka kuna vata dia KITULENTE.

Vana kaluaka vana vata, wa yenda tudila Tata vana va vuandila nkento mosi nkumbu'andi MALIA MANSONI, ye vana kasala vova kaka vo, " I muan'aku owu o sa", TULENTE MASAMPU wavila mu meso ma Tata. Tata wa beba nitu beni beni vingi kadila muna nzila vana mavembua ma TULENTE MASAMPU, ye wa vuanda kasala sisua.

Muna nkokela wa mona vo MUDZUE ye KUNDENGA aya basadidila vana babulasana ye esi MPALAVALA batomboka mpe ku vata ntuadi ye esi MPALAVALA. Kasala mona diaka MADIIVULA MATUNTA mu meso ko.

Vana NENKULA KIMPIOKA kaluaka muna nzo yandi wazayisa Tata vo tuka mu kiokio yandi wabaka ye bokudulua nkumbu ya V U A D I.

Tuka mu lumbu kiokio, Tata wakitka muana kibeni vana nzo a NENKULA KA kua MALIA MANSONI. Nkento wowo wakeba Tatabonso ngudi kekebelanga muan'andi Momo makala mu mvu wa 1890.

Wakala vana vata ntuadi ye MUDZUE ye KUNDENGA, kansi bau bole bobo bu bakala ye nkubu aki muntu ye ntona, bayiza sisa MPALAVALA ku ntuala, kansi Tata watatamana ku MPALAVALA nate ye lumbu biabi, bonso wuna nsamu ulanda.

4. NDANDANI AYA BATUKA MU NENKULA KIMPIOKA YE TULENTE-MASAMPU BABAKA TATA MUNA KIMBABU.

Ku ntual'ankambulu a nsamu waluzingu lua Tata ku MPALAVALA, si tua tanga ndandani a yena batuka mu NENKULA KIMPIOKA ye TULENTE MASAMPU.

A. NENKULA KIMPIOKA (ye vo LUSALA LUMINGU)

NENKULA KIMPIOKA wakala muisi KITULENTE ye vo KIMAZEBO ye wakala bonso duki dia mfumu TULENTE DIADIA. Muan'ankazi BINDA KIANSUNDI, nkento a KAPITA MOYO i wawuta BIDINGA mua tuka LINA FOKO (nkento a THOMAS BANGULA ye LUSALA KIMPIOKA).

Yandi NENKULA KIMPIOKA wakala ye bakento bole vana nduaka Tata kuna MPALAVALA. Bekento bobo i MALIA MANSONI ye MELI NANI VUNA. Ku ntuala nduaka Tata ku MPALAVALA, NENKULA KIMPIOKA wateka kala ye nkento mosi i WUMBA, ukasumba ye wa yiza kituka nkento'andi kunima ye mu yandi mua wutuka NSTIAMA BIAMA ye SIPOLA-MVOVI.

Mu TSIAMA BIAMA mua tuka : - NSIKITI i se dia NIOMBOKO, nkento a LUTELE NIUMBUDILA, bawuta NELI FUENE, i nkento wa VUADI Jérôme-Samuel (Anne) ye NSIKITI Gilbert.

- NELI WUTA (nkento a JOSUA KAPITA, wawuta Axel VANGU
- NIOMBE Thomas
- TUBANZANA NKENTO A VUNGA muana TULENTE MASAMPU).

Mu SIPOLA MVOVI mua tuka Boniface LELO. Yo nkento'andi MALIA MANSONI, bawuta LINA NKUMA ye ZOANI NTONDO. Mu LINA NKUMA mua tuka :

- MELI MANZO ingudi ya ISAKI NSIMBA, ZOANI NTONDO,
- KINDIELE (bawuta yo Thomas NIOMBE).
- MPAMBU Goliath, bakala dia NGUNGA mua tuka LUTELE, NKUMA, MANZO, KINDIELE, Hypolite KITENGE
- MUZINGA.
- HYPOLITE KITENGE (bawuta ye bakala dia NLUBA.

Mu ZOANI NTONDO mua tuka : - LUSALA MBOMONGO
- SAVU. Yo nkento'andi MELI NANI VUNA bawuta NELI-BUNDILUA, ngudi a MALANDA DIKO vana KITADILA.

Tuzaya vo MALIA MANSONI wa ngudi ansansi a Tata wakala ye busi kiandi kia nleke nkumbu'andi LUZEBETE KANDA, ingudi ya wuta SOSANA LUZOLO, nkento a NESTIAMA NGONDE. Yoyo indandani a yana batuka mu NENKULA KIMPIOKA i ondu wabakana mu ye MADIYULA MATUNIA wasala yiya Tata.

TULENTE MASAMPU.

TULENTE MASAMPU wakala mvingididi wa kimfumu kua TULENTE DIADIA. a wantuena, yandi wakala kega mu mi nsamu mia kimbabu mia mpila yoyo mia

Yandi wakalanga kifidi-fidi beni ye NENKULA KIMPIOKA mu minsamu ye vo nsumbulu abantu. Iyandi wakala kega lumbu Tata kayekolua kua mivi MADIYULA MATUNIA ye ani'andi kuna TALA-MBANZA kua NENKULA KIMPIOKA ye besi LA bakala vana fulu kiokio.

Yandi wakala ye nkento nkumbu'andi MILAMI LO. Mu yandi mua tuka aba : - LUTELE NIUMBUDILA (NDONGOBA) nkento'andi NIOMBOKO muana NSIKITI mua tuka : NSIKITI Gilbert ye NELI FUENE, nkento a VUADI Jérôme-Samuel. MAKUMBU; nkento'andi SOSANA NLANDU i muawu mua tuka :

- SULI BANGULA i Mfumu NESTINA (actuel Mfumu TULENTE BANGULA)
- MILAMI LO, nkento a Maurice NKISI.
- NELI NZINGA
- ELIZA

la dia TUBANZANA muana TSIAMA BIAMA, muana NENKULA KIMPIOKA, MALIA NDALA I NGOMBE (Mfumu Ne LONGO) bawuta MASAMPU, MALIA YAWU, NIUBI.

NELI FUENE, nkento wa David KIMPIOKA, bawuta :

- LUPEPE KIANDU Barthèlemy
- LIDIA SAMUNA
- LINA NPANTU.

MELI TULOMENUANGAMO, bawuta Thérèse DIONSO, nkento a KIABILUA-MOYO Benoît (se Axel BUENGO).

NLEMBAMI wawuta, MALIA NLUANGU, Thérèse MATONDO, nkento a MATA Daniel) MASAMPU, LUPEPE NTUMBUDILA.

Tuzeye vo TULENTE MASAMPU wa yiza yala KITULENTE kunima Mfumu TULENTE MABONDO, wawingana TULENTE DIADIA.

TULENTE MASAMPU wa fua mu mvu a 1936.

5. KILEKE KIA TATA KU MPALAVALA NATE YE NKUBU ASALA.

Wonso tutangidi ku ntuala nsamu wawu, tuka lumbu kialuaka Tata kuna MPALAVALA, yandi wayekokua kua MALIA MANSONI wakituka bongso ngudi'andi kibeni. Kevena diambu dimosi nkutu ko dina kamona diambi muna nkento wowo dina difuete vovua mu MALIA MANSONI ko. Busi kiandi mpe yandi MALIA MANSONI nkumbu'andi LUZEBETE-KANDA, ngudia SOSANA LUZOLO watoma kunyangalalanga beni beni. Mu diodio kakala ye ngindu zambi nkutu ko mu diambu dia nkadulu'andi ku MPALAVALA.

Kansi ntangua kua ya vioka, Tata wa filua kindezi kuna vata dia KINOSO kua kuelela muan'ankazi a NENKULA KIMPIOKA, nkumbu'andi BINDA KIANSUNDI, yi nkento a KAPITA MOYO, se dia ILUIDI KIANGALA (TULENTE KIANGALA). Yandi wa yenda mu kindezi kia BIDINGA vana kawutuka.

Muna ntangu yoyo kakala kindezi, Tata wa mona mpasi beni beni kua nkento wowo BINDA KIANSUNDI mu bulua, kansi mu mambu ma madia kamona mpasi beni ko kadi bedilanga va kimosi ye bakala dia nkento wowo, i KAPITA MOYO. Yandi yakala wayangalalanga Tata beni.

Vana kamona vo mpasi za bulua kua nkento wowo BINDA KIANSUNDI za sakanga kaka, yandi wa tona baka ngindu za vutuka kuandi ku NTIMANSI, kansi weyi kafuete vanga mu baka nzila yoyo ?.

Lumbu kimosi wabaka nzila yayendeluanga nate ye wa luaka kuna, yandi mosi nate ye ku MFINDA MASUNDA. Kuna wakitana buka kia minkiti, begi ndambu za Ngombe kansi de besi NTIMANSI kibeni ko, batuka ku MATADI mu ta munkita, ye bavuanda mu tezo kia midu mu diambu dia dia.

Vana kabawana badianga, yandi wa yuvula kua bawu vo bazeye vata na nkumbu a NTIMANSI, ye vana bayuvasana una bakadila, umosi mu bawu wa tambudila ye dio kansi bawu ke beviokelanga mu nzila NTIMANSI ko, kadi vata diawu dina bu ankaka.

Tata wabatatamena mpasi vo banata nate ye kuna bekuenda, kansi bu miazaya mavanga ma esi MPALAVALA, kabatambudila dio nkutu ko. Kansi bu Tata watatamena beni mu diodio, minkiti miomio miabaka Tata mu ngolo ye yandi nate ye kuna MPALAVALA ye bayenda yandi kuna KINOSO ku baluaki- zazonsono vana nzo a Stephane NKANGA ye vana baluaka kuna bawana nto a Stephane NKANGA kaka, nkumbu'andi MALIA NTEBA ye vana bansonga vo ntaudi yi ututatamene vo tuenda yandi konso kuna tukuenda, kansi wau yeto tulembolo zola bakana mambu ye esi MPALAVALA idiamu tuzi kumvutudila, Tata wakangudulua muna nzo nate ye bakala diandi Stephane NKANGA kaluaka mu nkokela.

Vana bakala kamana wa nsamu wowo, wa simba Tata vana nzo'andi nate ye nsamu wa luaka kua KAPITA MOYO vo o VUADI kuna nzo a Stephane NKANGA ikena, zawula kamene mo zawula kansi wawu bezidi kumvutula. Vana KAPITA MOYO kamona vo Stephane NKANGA KAVIKA KUENDA VUPULA Tata kua yandi ko, wa fuema beni kua Stephane NKANGA ye bazonza beni nkutu mu nsamu wowo ye KAPITA MOYO wabaka Tata ye kumvutula kua kua NENKULA KIMPIOKA kuna KITULENTE.

Kansi NENKULA KIMPIOKA wazola kaka vo Tata fuefe kala kindezi kuna kua muan'andi ankazi BINDA KIANSUNDI, mu diodio wa mvutula diaka kuna KINOSO vana nzo a KAPITA MOYO, ye mpasi zandi zabulua zayiza saka diaka beni nate ye Tata wabaka diaka ngindu zatina, kansi lelo de mu vutuka ku NTIMANZI ko, kansi mu kuenda sala kuna Compagnie kawilu vo mindele miayiza timise nzila idiatila masini. Yandi kibeni Tata ye bankaka bamonanga zinzo zatenta za mindele miomio vana kena kuna vata ye tala kuna ndambu za MPONDANI.

Lumbu kialondoka bu kiafuana wasimba nzila mu kuenda kuna MPONDANI ye mu diambu dia ndiata kileke yafuki, yandi wayiza bakudulua kuna kua wantu bayizanga ku manima bakala kuendanga mpe kuna MPONDANI kuatimuanga nzila masini mankulu Mu bantu bobo mua kala LUSALA MBAMBI, NSIKU MUIINI, KINKELA KISALU. Bawu bazaya vo Tata zolele zawula diaka, idiamu bankonda benda yandi nzila mosi ye vana bamaniga mana bayendela, bavutuka yandi nzila mosi mpe nate ye kuna vata. Vana bavutuka, bayenda yandi nate ye kua NENKULA KIMPIOKA. Vana yandi kamana wa nsamu wowo, wa bakua ye wakangua moko yo malu ye mu sakanema, wawuikua mpu ya nsala zansusu, vana yandi kibeni NENKULA KIMPIOKA KAYIZA wana nsamu wowo, wa kenda papayi, wa tobola kio ye watula kulu kua Tata muna ku, wakala muna ku kiokio tezo kia lumbu tatut ye NENKULA KIMPIOKA WAKATULA KIO YE WAVOVA KUA YANDI vo : Lumbu diaka otonda zawula, nkisi a nkosi ukudia. Diodio dia vova kaka mu kumpamisa mpasi kalembua tina diaka ye kasala kumvutula diaka kuna KINOSO ko, kadi wata ngana vo : "Kikuvutula diaka ku KINOSO ko, kadi nkani yankento yivituminanga nkani ambakala, mbatu ko vo muizi tuka nzonga.

Mu diodio Tata kavutuka diaka kuenda ku KINOSO mu kindezi ko, wavutuka diaka muna moko ma MALIA MANSONI. Tuka ntangu yoyo, Tata wayendanga fisisidi nga mua monsono mua yendanga NENKULA KIMPIOKA. Bayendanga yandi kuna NKAMBA kua kala yitu kiandi BUYI, ikuna kua sansukila TSIAMA BIAMA ye SIPOLA MVOVI, ba yendanga mpe kuna KINZAU kua kalanga se diandi dia nkento MABENGI MPUKU ye bonso bobo. Tata wa kala muna ntangu yoyo tezo kiamvula 16 (16 ans) ye wa tona kala ye nsatu za kuenda sala kuna Compagnie, kuatimuanga nzila masini. Wa lomba luve lolo kua NENKULA KIMPIOKA, ye yandi wa tambudila dio, kansi wankamba kateka kuenda kumfila kuna KINZAU kua se diandi dia nkento MABENGI MPUKU. Vana kamana kuenda kumfila, NENKULA KIMPIOKA wamvana enzila mu kuenda sala wonso kalombela dio.

Nzila yakala luakanga kutezo kia TOMBAGADIO muna ntangu yoyo. Tata wa yenda sonama kuna TOMBAGADIO ye wasalanga kuna kintuadi ya bankaka. Kansi mu diambu dia kintuenia kiandi, bavana kua Tata yinsalu-nsalu bia nkundani bonso kuenda bakanga ration ya bisadi biakaka ye sadisa mu diambu dia ndambulu amadia m'aniandi bisadi. Wa futuluanga kuandi mu binsalu-nsalu biobio ntuari ye aniandi ankaka bakala ye nkubu asalu biangolo bonso nata ma traverses me tentekuanga mi nlayi, bukumuna ntoto mu nzila ya tunguanga ye bonso bobo.

Nsadulu ya ntangu yina yakala tezo kia tumingu tole mu salu, ntangu vo yi fuefe bafutuanga ye vutukanga ku vata. Mfutu wakalanga ke mbongo ko, esi minlele, malavu, ye lekua biantoko bia mpila mu mpila. Bilekua biobio kafuanga, vana kavutukidi kuna vata biayendanga kia makilu muna nzo a NENKULA ye vutukanga bonso vo bivuilu kua nzo. Momo makala mu mvu a 1895. Mune ntangu yoyo MATUNDU wakala mu mfundu kua bula-Matari ku MATADI. Mundele wa bula-Matari mba kua yandi mu kuenda baka zingamba kuna MPALAVALA ye vutuka ku MATADI zingamba zozo, ibosi nkam'andi ulenda zengua. Kansi yandi wayenda ye kavutuka diaka ku MATADI ko. Mu diodio Mundele wa fuema beni ye wa Soda kuna vata mu kanga LEMA matundu ye baka zingamba zavua mfumu mpasi yawu nzila mosi. Muna ntangu yoyo mpe Tata bu bavutukanga tuka mu kisalu Compagnie mu kuiza vunda ku vata, NENKULA KIMPIOKA wabakama yela ye wa fua mu

Ntangu yadilunga emvumbi intangu yina mpe ma Soda baluaka vata, ye bubalembua mona ye kanga LEMA MATUNDU wasila zingamba kua Mundele a-matari, batona kanga kikangi-kikangi wantu mu kubnata kua bula-matari. Mu o wantu awonsono bamuangana ye batina wantu ye nzil'awu ye babika di vata ye a. Tata ye ankaka bavua ma fua kebalendi tina ko, mu diodio vana ma Soda aluakila vana badilanga emvumbi, babakanga ye kuenda yawu kuna MATADI bonso lomba Mundele a bula-matari.

Kansi NENKULA KIMPIOKA wazola kaka vo Tata fueete kala kindezi kuna kua muan'andi ankazi BINDA KIANSUNDI, mu diodio wa mvutula diaka kuna KINOSO vana nzo a KAPITA MOYO, ye mpasi zandi zabalua zayiza saka diaka beni nate ye Tata wabaka diaka ngindu zatina, kansi lelo de mu vutuka ku NTIMANSI ko, kansi mu kuenda sala kuna Compagnie kawilu vo mindele miayiza timise nzila idiatila masini. Yandi kibeni Tata ye bankaka bamonanga zinzo zatenta za mindele miomio vana kena kuna vata ye tala kuna ndambu za MPONDANI.

Lumbu kialondoka bu kiafuana wasimba nzila mu kuenda kuna MPONDANI ye mu diambu dia ndiata kileke yafuki, yandi wayiza bakudulua kuna kua wantu bayizanga ku manima bakala kuendanga mpe kuna MPONDANI kuatimuanga nzila masini markulu Mu bantu bobo mua kala LUSALA MBAMBI, NSIKU MUIINI, KINKELA KISALU. Bawu bazaya vo Tata zolele zawula diaka, idianu bankonda benda yandi nzila mosi ye vana bamaniga mana bayendela, bavutuka yandi nzila mosi mpe nate ye kuna vata. Vana bavutuka, bayenda yandi nate ye kua NENKULA KIMPIOKA. Vana yandi kamana wa nsamu wowo, wa bakua ye wakangua moko yo malu ye mu sakanemua, wawuikua mpu ya nsala zansusu, vana yandi kibeni NENKULA KIMPIOKA KAYITZA wana nsamu wowo, wa kenda papayi, wa tobola kio ye watula kulu kua Tata muna ku, wakala muna ku kiokio tezo kia lumbu tatut ye NENKULA KIMPIOKA WAKATULA KIO YE WAVOVA KUA YANDI vo : Lumbu diaka otonda zawula, nkisi a nkosi ukudia. Diodio dia vova kaka mu kumpamisa mpasi kalembua tina diaka ye kasala kumvutula diaka kuna KINOSO ko, kadi wata ngana vo : "Kikuvutula diaka ku KINOSO ko, kadi nkani yankento yivitumunanga nkani ambakala, mbatu ko vo muizi tuka nzonza.

Mu diodio Tata kavutuka diaka kuenda ku KINOSO mu kindezi ko, wavutuka diaka muna moko ma MALIA MANSONI. Tuka ntangu yoyo, Tata wayendanga fisisidi nga mua monsono mua yendanga NENKULA KIMPIOKA. Bayendanga yandi kuna NKAMBA kua kala yitu kiandi BUYI, ikuna kua sansukila TSIAMA BIAMA ye SIPOLA MVOVI, ba yendanga mpe kuna KINZAU kua kalanga se diandi dia nkento MABENGI MPUKU ye bonso bobo. Tata wa kala muna ntangu yoyo tezo kiamvula 16 (16 ans) ye wa tona kala ye nsatu za kuenda sala kuna Compagnie, kuatimuanga nzila masini. Wa lomba luve lolo kua NENKULA KIMPIOKA, ye yandi wa tambudila dio, kansi wankamba kateka kuenda kumfila kuna KINZAU kua se diandi dia nkento MABENGI MPUKU. Vana kamana kuenda kumfila, NENKULA KIMPIOKA wamvana enzila mu kuenda sala wonso kalombela dio.

Nzila yakala luakanga kutezo kia TOMBAGADIO muna ntangu yoyo. Tata wa yenda sonama kuna TOMBAGADIO ye wasalanga kuna kintuadi ya bankaka. Kansi mu diambu dia kintuenia kiandi, bavana kua Tata yinsalu-nsalu bia nkundani bonso kuenda bakanga ration ya bisadi biankaka ye sadisa mu diambu dia ndambulu amadia m'aniandi bisadi. Wa futuluanga kuandi mu binsalu-nsalu biobio ntuari ye aniandi ankaka bakala ye nkubu asalu biangolo bonso nata ma traverses me tentekuanga mi nlayi, bukumana ntoto mu nzila ya tunguanga ye bonso bobo.

Nsadolu ya ntangu yina yakala tezo kia tumingu tole mu salu, ntangu vo yi fueene bafutuanga ye vutukanga ku vata. Mfutu wakalanga ke mbongo ko, kansi minlele, malavu, ye lekua biantoko bia mpila mu mpila. Bilekua biobio kafutua ngana, vana kavutukidi kuna vata biayendanga kia makilu muna nzo a NENKULA ye bia kutukanga bonso vo bivuilu kua nzo. Momo makala mu mvu a 1895. Mune ntangu yoyo LEMA MATUNDU wakala mu mfundu kua bula-Matari ku MATADI. Mundele wa bula-Matari kamba kua yandi mu kuenda baka zingamba kuna MPALAVALA ye vutuka ku MATADI ntuari a zingamba zozo, ibosi nkam'andi ulenda zengua. Kansi yandi wayenda myimba ye kavutuka diaka ku MATADI ko. Mu diodio Mundele wa fuema beni ye wa fidisa ma Soda kuna vata mu kanga LEMA matundu ye baka zingamba zavua mfumu mpasi vo ziza yawu nzila mosi. Muna ntangu yoyo mpe Tata bu bavutukanga tuka mu kisalu ku Compagnie mu kuiza vunda ku vata, NENKULA KIMPIOKA wabakama yela ye wa fua mu 1896.

Ntangu yadiluanga emvumbi intangua yina mpe ma Soda baluaka kuna vata, ye bubalembua mona ye kanga LEMA MATUNDU wasila zingamba kua Mundele a bula-matari, batona kanga kikangi-kikangi wantu mu kubnata kua bula-matari. Mu diodio wantu awonsono bamuangana ye batina wantu ye nzil'awu ye babika di vata ye ma fua. Tata ye ankaka bavua ma fua kebalendi tina ko, mu diodio vana ma Soda ma baluakila vana badilanga emvumbi, babakanga ye kuenda yawu kuna MATADI bonso ma lomba Mundele a bula-matari.

Mpeleko Mfumu NOSO wa bavovela kua ma Soda mpasi vo babikua mu diambu dia bazika emvumbi a se diawu, kansi ma Soda de batambudila dio nkutu ko, kadi bamona wonga mu kuenda moko ye moko kuna MATADI bu bazaya vo Mundele a bula-matari wakala wa nganzi beni. Mu diodio Tata ye bankaka bayenda kaka kuna MATADI, ye kebasala kala vana va ziamina NENKULA KIMPIOKA ko. Vana wantu awonsono bamana tina ma Soda vana vata, ye muna nkangulu aki Tata mu kuenda kukisalu kua bula-matari ku MATADI, mvumbi yakangidulua yawu mosi muna nzo, ye Mfumu NOSO muisi vata diankaka wazikisa yo.

Vana esi KITULENTE batona vutuka oku vata, dia moneka vo bafuete sekola efulu kia di vata, ye batona nata zinzo zawu ntuadi ye nzo ya Tata mpe wakala kaka kuna MATADI mu salu kia bula-matari mu ntangu yoyo. Mu diodio vana kavutuka tuka ku MATADI, wayiza wana vonzo'andi de yasala diaka vana kasala yo sisa ko, yanatiguanga kua TSIAMA BIAMA kuna kua tungua vata diampa dia KITULENTE. Momo makala mu mvu a 1896.

6. LUPANUNU LUJA TATA

Vana Tata kavutuka tuka MATADI mu salu kua bula-matari, wa vuanda kuandi ku vata ntuadi ye baleke bandi : MAPUATA-NLANDU KILUKUDU MOZASI-MBUNGA, ye bonso bobo. Lumbu kimosi kia lumingu mu nsuka, Tata wa toma vuata minlele miandi mia ntoko ye wayenda ku vula dia Misioni mu tanimu. Vana kaluaka kuna watelama kuntuala muelo anzo anlongi wakala kuna i BARNABA LULETE muisi MBANZA-NKAZI. Nlongi watelama ye wa yuvula ndoso ozolele tanimia. Tata wa vutula kua yandi : Mono. Nlongi wa finama kua yandi ye wa nyuvula : Nani ulongele vo fuete tanimia ? Tata wa vutula : Kilongolo kuame kua muntu ko, mono kibeni ndondokele kuna vata mu kuiza tanimia.

Mu vingidila ntangu a sambu, Tata wasisa nlongi ye wayenda kuna KINOSO kua kala bakala dimosi nkumbu'andi TSALI BLAKE mu diambu dia mokasana yandi kuntuala ngunga Nzambi. Vana ntangu ngunga sambu yabula, besi MPALAVALA batuka mu yi belo ya yo bayenda ku sambu. Tata wa kota muna. Mu lumbu kiokio Tata watamuna. Mu mvu a 1897. Kansi mu ntangu a sambu, nlongi BARNABA LULETE mu ntangu kalongelanga, wavova mamengi mu vekila Tata mu diambu diampila ntoko Tata lavuati. Mu mpova zozo za nlongi, Tata watona kala ye keti-keti mu kuiza diaka mu sambu, ye mu ntangu yoyo mpe esi KITULENTE badimbuduluanga beni vuvu nsamu wambote wa Nzambi.

Kansi yana bakala yandi bonso TSALI BLAKE ye bankaka bansiamisa mpasi vo kalembua kala ye ngindu za bika kuiza mu nzo a Nzambi, mu diodio Tata wa tatamena nzila yoyo nate ye yandi k'beni nlongi BARNABA LULETE wayiza kala nkundi'andi beni. Idiamu vo muna ntangu kiakala vo nlongi wowo fuete vutuka kuna vata diandi dia MBANZA-NKAZI mu diambu dia kimbevo kiakala yandi, Tata ye bankaka bakala ye nkumbu a NSADI i yau bayenda fila nlongi nate ye kuna vata dia MBANZA-NKAZI. Muna ntak'andi kufila nlongi, Tata wayenda somama diaka kuna Compagnie ya wasalanga nzo a mundele, Monsieur DON, bonso boyi. Mundele wowo wakala ye mahoyi matatu, kansi Tata bukakala ntama ye ntemo, watulua ku ntuala ani'andi.

7. LUTAMBULU LUANDI KUA DIBUNDU YE LUVUANGU LUANDI.

Tata wasalanga kuandi kua mundele wowo ye mu lumbu kia lumingu bayanga ku sambu. Lumingu luna yandi wa zaikusua vo una tambulua kua Dibundu dia ntatu kilanda. Kansi aweyi si kasa mu lembua kondua ku kisalu mu lumbu kiokio ? Wayenda kuandi ku kisalu kiandi ye lumbu kina kiakala kia sukula minlele mundele. Wayenda sukula kuna MPONDANI, kansi wawu kia kala vo ofuete kuenda kulua kua Dibundu, wa sukula mu nzaki-nzaki ye vana kamanisa wa yanika mio ku wasisa mio kuna, kondua kua nkengedi ye wayenda mu nsualu-nsualu ku vata, kua Dibundu ye wa vutuka ku MPONDANI vana fulu kikayanika minlele mia awana mio nadede, ke yayiwa umosi nkutu ko. Ntangu kua ya vioka tuka luandi kua Dibundu, Tata wa vuangua mu le 16 juillet 1898, ilumbu kia mbu kiokio kasala kua mundele ko. Wa vuangua mu nkumbu ya Joseph.

Landila luvuangu luandi, Tata wasala bilumbu bia fiama kaka a mundele ye mu lumbu biobio watatamena landa nzila Nzambi ye wasonganga yo kua ntu babonsono bakalanga ye yandi. Ku nima, wayiza katuka mu kisalu kia mundele ye wavutuka kuandi ku vata ye watatamena kinkuizi kiandi wayendanga mu sambu u zazonsono ye wa longelanga mpe. Ba kuluntu besi KITULENTE bayangalala mu i ya Tata ye batona landa kifuan' kiandi bayendanga ku nzo a Nzambi.

8. NKUEDOLO'ANDI.

Nkadulu ya Tata yakala yamfonga mu meso ma wantu awonsono aku-
ntu ye ani'andi matoko. Mu diodio mbuta mosi ya muisi KITULENTE nkumbu'andi NSAKALA
MBUENGO wakala ye muan'andi ankazi ankento nkumbu'andi DIONSO. Mbuta muntu ndioyo
watatamana vo DIONSO fuete kuelua kua Tata. Vana Tata kawa nsamu wowo, watambudila
wo ye vana ntangu ya fuana, wayuvudisa muan'ankneto ye yandi mpe watambudila, ye zola
kuawu kua tona tuka muna ntangu yoyo. Ka va vioka lumbu biabingi ko, mamonsono meka-
langa mu nkuedolo makubamene, disidi kaka i bundusua. Kansi Tata Hervey wazaikisa
Tata vo yandi una fidusua kilongi kuna BUEETE. Mu diodio nsamu wa bundusua ye filua
kilongi ku BUEETE mia yiza buabuana va kimosi. Bue dilenda kadila ? Tata Hervey wa
yiza zaisa Tata vo si babundusua mu nzo a Nzambi kia lumingu ye londoka mu kuenda
ku BUEETE kia monde.

Diodio diavangama. Babundusua kia lumingu ye kia monde Tata
wasisa nkento ye wa londoka mu kuenda kuna BUEETE kukafilua kilongi. Bayenda ye
SOLOMONI NGANGA bonso nleke'andi. Vana kamanisa tezo kia ngonde amvimba kuna BUEETE,
mu lutoonono lua ngonda yankaka inlekolo ku vula dia MPALAVALA ye konso nlongi fuete
kuenda songa kua mfumu a dibundu salu kisadulu mu ngonda yi mene. Tata ye balongi
bia zunga biakaka bayenda ku MPALAVALA mu diodio. Vana bamuangana, yandi wavutuka
ku BUEETE, lelo ntuadi yo nkento'andi.

Momo makala mu mvu a 1899.

9. LUTONONO LUA SALU KIA NZAMBI KU VUNDA.

Zingonda zavioka, Tata ye nlongi wankaka nkumbu'andi JOANI
NKUTSI, bakala ye ngindu zaluakisa nsamu wa mbote nate ye kuna MBANZA-VUNDA.
Nkento'andi wakalanga lumbu kua ku BUEETE, lumbu kua ku MPALAVALA. Lumbu kina Tata
ye nlongi una wankaka balondoka mu kuenda kuna VUNDA dia MONGUA TADI. Vana baluaka
kuna, besi vata bakala ye ntima mia bala, mu wa nsamu wa mbote, ye mu kubasakanena,
baboka : Oluiza ! Oluiza ! bankaka bavutula : nga nki ama ? nki ama ? bankaka vo :
Nzambi : Nzambi : Oluiza ! Yoyo yakala insungi avata mavia. Vana vawu, bamona vo
bazungidilua kua besi vata, bakento basala salu kiakubafinga ye kubasisikila elekua
biampila bonso nsengo, kansi babakala basimbakia yeta Tata ye nlongi wowo wankaka,
nkuba yangolo kibeni, nate ye fintama-ntama duki dia vata nkumbu'andi MAYINGILA walua
ka vana fulu kiokio bayeteluanga, wa wavunikisa kubasima balembua oyeta ye tonta ku
bavutula ku vata, kansi vena bantu batatamena ku bayeta, bawu batina wonga mu vutuka
ku vata mu lembua luta mona zimpasi, mu diodio batatamena tina nate ye kuna fula dia
vata, besi vata bavutuka, ye Tata ye nlongi wawuna wankaka batatamena nzil'awu mu
vutuka ku BUEETE.

Tuka vana ntangu yoyo, Tata ye nlongi m'ankaka batukanga ku BUEETE
ye bayendanga mu kamba nsamu wa mbote mu bizunga bonso LUANIKA, YOYO, NGANDA, LUANGU
LUA VUNDA, Ntala ye bonso bobo, kansi kebaluakanga diaka ku VUNDA dia MUANGA TADI ko.
Ntangu yayingi ya vioka, Tata wakala kaka ye nsatu ntuadi ye m' nlongi miankaka mu
luakisa kaka nsamu wa mbote kuna LUANIKA. Batuka ku BUEETE, ye lukamu lua tunga nzo
luakilanga. Tata ye nlongi wankaka nkumbu'andi Stephane NGIAMBU bayenda
kuna, ye baluakila vana fulu kina nkumbu KILUMBU. Kuna balekanga ye kuenda
nzo kuna fula dia vata. Bamona mpasi beni mu tunga nzo yoyo, kadi bakala
kaka, minlongi miankaka mia sala kubalanda, ke mia yenda ko. Dianzole
nlongi wankaka wowo wakala yandi Stephane NGIAMBU wakala nkuluntu beni, kalendi
toma sala bonso muntu wantuena ko. Mu diodio Tata waluta mona mpasi beni, kadi salu
bi o fisidi, nga yandi wasalanga bio, besi vata kebateza nkutu mu kubavana lusadu-
mu ntungulu a nzo yoyo ko, nkutu babakaninanga kaka. Vana nzo ya zola manisa
ongi miole miankaka, JOANI NKUTSI ye JAMES MPITU baluaka kuna mu kubanatina
a, kadi bakala tezo kia ngonde zole, kedia dia kua mungua ko.

Vana besi vata bamona vo nzo se yi manisa, batomba nzila
bafuete zomena m' nlongi mionio. Mu diodio bayenda kua muntu mosi wakala
wabika sala kuna Compagnie ye watunganga ku ndambu ya BANGU

kekulendi kota muntu osisidi nkento'andi ko, kansi Tata wakota kaka kadi dia moneka diasungama vo nkento'andi kakala mavimpi mu kuenda yandi kuna ko. Wa kota ku KIMPESE mu Janvier 1909, minlongi miawu i Tata MOON yo Mfumu LEWIS. Mu ntangu yoyo, Tata ye bani'andi batunga bawu kibeni ku KIMPESE zi nzo zawu zibafuete kala, kadi vula dia kala diampa, zi nzo nkatu. Mindele mia tunga zi nzo zawu, kansi za salua kua bantu babakama mu kisalu kiokio. Tata wadianga ntuadi ye bani'andi bakala ye bakento bonso Timotie MASAMPU, Noa NSIKU, Joseph MABUAKA ye akento'awu. Mu mvu wa 1910, Tata wabika ndongolo'andi ku KIMPESE, kadi Mindele mia nsola mu kuenda vingana Tata HALL kuna vula dia MPALAVALA, kadi se kakuenda ku Mputu mu vunda.

Mu mvu wowo, nlongi wakala ku NOKI, Stephane NGIAMBU wa vondua mu nkele, mu diodio Tata wakala va fulu kia Tata HALL ku vula dia MPALAVALA, ye fuete kuenda salanga diaka vana fulu kia kondua nlongi kuna NOKI. Mu diodio wa zietanga mu zunga ya MPALAVALA ye zunga ya NOKI, wa mona mpasi beni mu diodio, kansi wavibidila nate ye muna mvu 1912 kia 24 décembre Tata HALL wavutuka ku Mputu. Tuka ntangu yoyo wasalanga kintuadi ye Tata HALL ku vula. Mu mvu wowo mpe mua wutuka muan'andi wantamu, bakala, nkumbu'andi WILLIAM HALL. Kunima ampasi zazingi zakala mu nkento, wayiza fua kia le 6 Janvier 1913. Bu kasala ye bana ba tamu, mu bawu umosi, wazimuna, wa lembua diata, ikuma kafuete zingila mu sola nsadisi wankaka. Mu diodio watonta tomba beni nzila mu solola nkento wankaka wuna ufuate tambudila zitu kiokio.

Yandi walukisua vo lenda solola nkento ku zunga kia MBANZA-MANTEKE. MU DIODIO WAYENDA KUNA. YE WASOLOLA NKENTO UKAMONA WAFUANANA kua yandi ye watambudila zitu kia wana, kekuiza wani vana nzo abakala, nkento wowo i Mama LUFUMA LIE... Vana mambu mamonsoro mekalanga mu nkuedolo, mamanisa lungisua, yawu babundusua kua Tata nguankazi RICHARDS ku nzo a Nzambi a MBANZA-MANTEKE, mu kia le 25 Juillet 1913. Mu kia le 30 juillet 1913 bawu balondoka ku MBANZA-MANTEKE mu kuenda ku MPALAVALA mu malu, ye baluaka kuna kia le 1er Août 1913, besi MPALAVALA ntuadi ye Tata HALL, i mundele basalanga yandi, batoma yangalala beni.

Tuka muna ntangu yoyo, Mama wayekamana salu kia wana, aya kayiza wana vana nzo ayakala diandi, watoma ku bakeba wonso ngudi kakebelanga wan'andi kibeni, kimbangi kiokio kizayakene kua babonsoro mu MPALAVALA. Mu kia le 20 Mai 1914, Tata ye Mama bawuta muan'awu wansambamu, i wantete, mu nkento anzole, nkento nkumbu'andi i MIZILA Annette, mu lumbu kiokio kia wutuka muana ndondo, ikiokio mpe muana wa ntamu wasala, WILLIAM HALL, ikadiata. Mpaka zazingi zakala vana kati kua Tata ye mundele'andi akisalu, Tata HALL. Mundele wayelesua kua zi mfumu za dibundu zantangu yina, mu diodio wavutuka mvimba kuna Mputu nate ye wawu, momo makala mu mvu wa 1916. Tuka mu mvu wowo wa 1916, Tata kazola diaka sala salu kua Misioni ko, wayenda sonama kuna Compagnie ku MATADI, nate ye mvu wa 1919, iwuna mpa bawuta muan'awu wa nsambuadi, i wanzole mu Mama LUFUMA LIE, bakala, nkumbu'andi VUADI Jérôme Samuel, wawutuka kia le 19 octobre 1919, kuna MATADI.

Mu mvu wowo wa 1919, Misioni mia tatamena Tata vo fuete wutuka kaka mu salu kia Nzambi, mu diodio wa tambudila mu wutuka ye wa filua kuna KIMPESE ku Tata MOON, ku kakala nate ye mu mvu wa 1921. Mu mvu wowo a 1921 wafidusua kuna DE... tuka KIMPESE, mu kala nlongi kuna. Ikuna mpe kua wutukila muan'awu wa nana, mu Mama LUFUMA, nkento nkumbu'andi MAKINU Louise, wawutuka mu kia le 20 Mai Kuntuala mvutukulu'andi mu salu kia kilongi, muan'andi wantamu, mu nkento te Mama DIONSO, WILLIAM HALL, wa fua mu mvu a 1918. Mpasi zazingi zakala yandi NDEMBA, kadi yandi wasalanga kuna, kondua kua lembua futua, mu diodio wabaka du zakatuka kuna mu mvu wowo kaka, mu wutuka ku MPALAVALA, ku katona sala salu andi kibeni mia moko, wakala mpe ye nsatu atunga n'zo'andi ku vata dia MPALAVALA ALUAKA KU MPALAVALA, yandi watunga ndimba kuasaduluanga salu bia mavia, ndimba una nkumbu MASOKA, ikuna mpe kua wutukila muan'awu wa vua, wanya yo Mama bakala nkumbu'andi VITA Emmanuel, insoniki a nsamu wawu. Yandi wawutuka mu 13 octobre 1925 kuna MASOKA (kundimba ampatila mavia).

Kuntuala ngutuka muana wowo, Tata wayenda sonama diaka kuna Compagnie mu sala salu kia Convoyeur (Garde-train) kansi ndimb'andi kewa fua ko, wasala mu Compagnie tuka 1924 nate ye 1928, imvu mpe wawutuka bana bandi bakumi, ye kumi ye mosi, wantamu ye wansambamu mu Mama LUFUMA, bakento, izinsimba, nkumbu zawu MAKANZU Marie, ye NSIMBA Henriette, bawu bawutuka mu kia le 9 Mai 1928. Kuntuala ngutuka, zinsimba zozo, mu mvu wowo kaka wa 1928, Tata watatamenu diaka kua Misioni, mpasi vo kavutuka mu salu kiandi kia kilongi, yand watambudila, ye wa filua kuna Mission mia MATADI, mu mvu wowo wa 1928. Nkansi bu kakala mu salu kiandi kuna Misioni mia MATADI, mu kia le 25 décembre 1928, Tata wabakama yela kua kintulumukina, iyela kua tulu (maladie du sommeil), watonta sadisua kuna Misioni mia MATADI, kansi yela ke kua monekanga ko, mu nzaki ye kuayiza sakanga kaka.

Mu diodio, dia moneka vo, fueete kuenda kuna MPALAVALA, kubayenda mu lutanono lua mvu a 1929, kuna kakala lumbu bia fiuma kaka ye wafilua ku MBANZA-MANTEKE, mu toma fimpua ye sadisua, kansi yela kekuamonekanga kaka tuku ko, mu diodio wawutulua ku MPALAVALA diaka mu mvu wowo kaka. Muna mpasi zayiza saka beni. Vana Tata MOON, kayiza wa nsamu wowo kuna KIMPESE, wafidisa Timotie VINGADIO wakala nlongi ye Infirmier mu diambu dia kuenda landa Tata ye nkento ye bana, mu kubanata ku KIMPESE. Yandi wankamba vo wonso kaka wuna kumbuanina, ye vo mpasi za va mfulu, fueete natua kaka ku KIMPESE, ye nkento ye wana, diodio diakala, Tata ye mama ye bana bankaka bayenda nzila mosi ye Timotie VINGADIO ku KIMPESE.

Kuna KIMPESE, Tata MOON ye mindele miankaka, balembana tomba, ye solola mpasi zayela kua Tata, diakubamena vo, ofuete kuenda kuna NSONA-MBATA, mu toma fimpua kua Docteur TUTTLE, wakala kuna, kadi Docteur FRESS, ku MBANZA-MANTEKE, wawamuka ku Mputu mu vunda mu ntangu yoyo. Tata wayenda filua kuna NSONA-MBATA kua Timotie VINGADIO, ye kuna bu kafimpua kua Docteur TUTTLE, yela kuandi kua moneka, ye Docteur diodio wabaka yi longo ya sadidila mu lusadusu lua Master HILL, wasadisua mu yela koko mpe ntumbu 10 (kumi) za sadidila, bamvana i mosi va fulu ye wawutulua ku KIMPESE ntuadi ye ntumbu 9 (vua) za sala.

Kansi mvutuka ya bana ba classe ku KIMPESE, bu ya fuana, dia moneka vo kedilendakana ko mu lunda Tata vana vula dia KIMPESE, mu diambu dia fulu kia fuana kiakondia. Mu diodio, wawu kiakala vo Docteur FRESS i tutu kina mpe kavutuka ku MBANZA-MANTEKE, tuka ku Mputu, diakubama vo Tata ofuete kuenda kala lukufi ye Docteur FRESS, kuna MBANZA-MANTEKE. Tata MOON, wakubika nzila yangiendolo a Tata ye nkento ye wana kuna MBANZA-MANTEKE, Camion kia Misioni kia yenda kubafila kuna, ntuadi ye Mama BONAR, wa sadisanga Mama muna nzila mu nata bana bafioti bakala yandi, i MAKANZU Marie yo NSIMBA Henriette. Bu baluaka ku MBANZA-MANTEKE, Tata watoma sadisua kua Docteur FRESS mu bakanga zintumbu zayiza yandi, tuka ku NSONA-MBATA ye wa bakanga mpe ilongo yankaka.

Ntumbu 4 kaka kayibakila, lusuasumu lua tona moneka mu yandi, mu Tata FRESS, wamona vo ke diakala diaka mfumu beni ko vo kakala kaka mu hôpital mu mvu wowo wayenda kua Tata MOON, yandi wasumbila Tata nzo kuna vata dia MBANZA-MANTEKE, ya fua 200 Frs. Mpasi vo Tata kakalanga ye nkento yo nate ye vana kabeki mbote. Mpasi zazingi zampila zakala mu ngielolo a Tata MBANZA-MANTEKE. Basukama kibeni kadi lekua biakala yawu biamana mu mambu mampim-pila, ye mpasi zilutidi i mfulu a muan'awu wa nana, i wantatu muna Mama A, nkento, nkumbu'andi MAKINU Louise wafua mu mvu wa 1930 kuna MBANZA-MANTEKE, mama wasikalala ye watula vuvu kiandi mu Mfumu Nzambi ye wombila Tata, vo i si kasadisa mubaka diaka mavimpi. Mamonsoho mamoneka kuna MBANZA-MANTEKE, mu olo a Tata ke malendi mana kambakana ko, ye mpe Re dina kuandi mfumu ko.

Muna 1934, diamoneka vo Tata wanieki ye diazengoka vo lenda kuandi a kuna MPALAVALA. Mindele mia Misioni kuna NSONA-MPANGU, bonso Tata GEIL, wa Tata mu kuenda keba divula dia MPALAVALA dia sala kondia kua muntu. Mu diodio mama ye bana bawanuka yawu, bakubama mu katuka mvimba ku MANTEKE ye mu nganda mu mvu wowo wa 1934 bavutuka ku MPALAVALA.

	!	!	LEMA Anne (+)	!	-	!
	!	!	LEMA-KILOLA Médard	!	5	!
	!	!	LEMA Raymond	!	3	!
	!	!	MAYIMONA-LEMA Louise!	!	7	!
7	!	!	VUADI Jérôme Samuel!	!	7	!
	!	!	(+) (1919 - 1990)	!	3	!
	!	!	LUFUMA Suzanne	!	5	!
	!	!	MIZILA Anne	!	1	!
	!	!	MABIENGA Philibert	!	3	!
	!	!	TONDA Ester	!	1	!
	!	!	VUADI Jérôme fils	!	3	!
	!	!	TOMBOKO Madeleine	!	1	!
	!	!	VUADI Adrienne (FIFI)	!	-	!
	!	!	VUADI-DIONSO Vicky	!	-	!
	!	!	VUADI Mélanie	!	1	!
	!	!	VUADI-NKUNGA DADI	!	1	!
	!	!	VUADI SERGE	!	-	!
	!	!	VUADI BENA	!	-	!
	!	!	VUADI-VITA PAKY	!	-	!
	!	!	VUADI-MENA	!	-	!
	!	!	VUADI-KINKELA Jérôme!	!	-	!
8	!	!	MAKINU Louise (+)	!	-	!
	!	!	(20/05/1922 - 1930)	!	-	!
9	!	!	VITA Emmanuel	!	5	!
	!	!	(1925)	!	5	!
	!	!	LUFUMA Suzanne	!	-	!
	!	!	VITA Charlotte	!	-	!
	!	!	VITA Théodore	!	3	!
	!	!	VITA WAVINGUSUA	!		!
	!	!	VITA Annie	!		!
10	!	!	MAKANZU Marie	!	5	!
	!	!	(1928)	!	4	!
	!	!	LUTETE-VUADI Joseph ^{ph}	!	1	!
	!	!	MATONDO Albertine(+)	!	1	!
	!	!	MAFULUTA André	!	5	!
	!	!	LUTETE-MAL. Remy	!	-	!
	!	!	BINDA Ida	!		!
	!	!	LUTETE-LEMA Marie-J.	!		!
	!	!	NSAKALA MBUZI André	!		!
	!	!	NSIMBA Henriette	!	4	!
	!	!	(1928)	!	2	!
	!	!	KIAME Hélène	!		!
	!	!	LUFUMA Suzanne	!		!
	!	!	KIMPIOKA Casimir	!		!
	!	!	IO Emilie	!		!
	!	!	VITA Emmanuel	!		!
	!	!	MAVUNGU Joseph	!		!
	!	!	KUANGU Béatrice	!		!
	!	!	NSIMBA Christine	!		!
	!	!	MAKANZU VUADI Joseph!	!		!
	!	!	KIMPIOKA Jean-Pierre	!		!
	!	!	U Paul	!	4	!
	!	!	(36)	!	2	!
	!	!	ZITANA Ester (Nenet)!	!	3	!
	!	!	MAKANZU-MBALA Didier!	!	4	!
	!	!	LUFUMA Nicole	!	-	!
	!	!	LUKEBAKIO Aline	!	1	!
	!	!	MAKANZU Bijoux	!	-	!
	!	!	MAKANZU MIMI	!		!
	!	!	MAKANZU Merveilleux	!		!
	!	!	NSIMBA Christine	!	3	!
	!	!	MAKANZU Gustave	!	3	!
	!	!	NLANDU Francisca(+)	!	1	!

Muna nduak'andi ku MPALAVALA, Tata wa kota kia makilu mu salu kia vula kukakalanga ye bana bandi, ye mvu wa 1936, Nzambi wakayila diaka ngutu ye bawuta bana bawu bakumi ye zole ye kumi ye tatu, bansambuadi ye nana mu mama LUFUMA, iyakala ye nkento (ansimba) nkumbu zawu i MAKANZU Paul yo NSIMBA Hélène; bawu babutukila kuna nkati vula dia MPALAVALA. Muna mvu wa 1937, Tata wavutukila diaka ngindu zandi zasala salu kiampata nsengo kia yandi kibeni, wazibula ndimba wuna nkumbu a MATUMBI, wasalanga kuandi kuna vula ye wayendanga mpe kuna ndimb'andi mu sala salu kiandi.

Muna mvu wa 1945, wakatuka kuna vula mu kuenda vuanda kuna vata dia KITULENTE, ku katungisa nzo yambote, kansi wayenda salanga kuandi kuna vula, ye ntangu zankaka kuna ndimba, nate ye mu mvu wa 1953, nitu'andi bu yatona beba, mu diambu diakimbuta, wabika mvimba salu kiandi kia vula ye tuka mu mvu wowo watatamena kaka salu kiampata nsengo nate ye lumbu kiaki. Tata wabaka "Pension", mu salu kiandi kasadidi muna Misioni. Muna ntangu yayi yina sonauanga nsamu wawu, Tata wuna ye mvu 88 (Lunana ye nana), tuka ngutuk'andi. Yandi wabuta bana 13 : babakala 6, bakento 7, batatu mu bana bandi bafua, babakala 2, nkento 1, wantete wabakala, wantamu, wabakala, wanana ankento, muna ndandani'awu awutuka.

Ntalu a miela miamionsono mitukidi mu Tata mina : 178, mu bawu 3 bafua. Miela miomio miena bonso ebu :

Bana	13
Batekolo	63
Ntekololo	101
Ntekololo antek.	1
Babo	178

11. NDANDANI A MIELA MITUKIDI MU TATA

NDANDANI	MBANDU YANTEPE	MBANDU YANZOLE	MBANDU YANTATU	MBANDU YANYA
	NKUMBU A MUANA	NKUMBU ZA ATEKOLO	NTALU ANTEKOLOLA	NTEKOLO ANTEKOLOLA
1	ALAMY John (+) (1900 - 1963)	NDAYI Albertine	1	
2	KUANGU MILIAMI (+) (1902 - 1985)	(+) MPEMBA Madeleine (+) VUADI Joseph KIABILUA Dominique (+) KIABILUA Martin (+) KIABILUA Benoît KIABILUA M.-José KIABILUA Florent. KIABILUA Béatrice (Soeur)	- 11 10 8 15 8 3	
	MUTA Jacques(+) (1904 - 1976)	VITIKA Samuel MAKANZU Frédéric DIONSO (+) ALAMY John LANDU Florent NSIMBA Christophe!	14 9 3 10 14 8	
	Ester (+) (- 1988)	NKANGI Marcel VUADI Joseph-Ant.	25 13	
	M Hall (- 1918)	-		
	-V. Anette(+) (- 1987)	MENA Théophile LEMA Joseph LUFUMA Clémentine LEMA Josephine	19 15 -	

12. NDANDANI ANZIEPELO ZA TATA KU NTIMANSI TUKA KAKATUKILA KO

1. Mvu wa 1901

Tata watuka mu mvu wowo kuna MPALAVALA ye wavitula muana mosi wa muisi MANPEKE ku kuenda yandi nate ye kuna NTIMANSI, kansi vana baluaka kuna KUILU. KUILU beni kadi mvula yayinene yanoka mu fuku diodio. Idiamu ke balenda sauka nlangu wowo ko, ye bavutuka kuawu kondua kua tatamena nzil'awu.

2. Mvu wa 1902

Wayenda nzila mosi ye besi NGOMBE batuka ku MATADI mu kita nate ye kuna mpambu (vana Nzundu) bawu bayenda mu nzil'awu nate kuna vata diawu, ye Tata wabaka nzila NTIMANSI yandi mosi, vana kaluaka kuna, wakambua vo busi kiandi kia kuelele kuna BOTONGO, ye Tata wayenda kuna ku bamonana. Vana bamana moka beni, yandi Tata wavutuka kuandi ku NTIMANSI, ye wazingila kuna tezo kia ngonde zole mu katula kingunda kiandi. Wazieta mu zunga kiokio, ye kumima wavutuka kuandi ku MPALAVALA.

3. Mvu wa 1915

Vana babakama mambu ye Tata HALL? WAYIZA KU KIMPESE kukatumuasua kua Tata MOON mu nsamu wowo. Tuka LUKUNGA ye kuenda ku KIMPESE, Tata wamonana ye busi kiandi ku vata dia BOTONGO. Vana bamana moka, kina lumbu wa vioka kuandi ku KIMPESE, ye vana nsamu ukabokedelua wakubama, wa vutuka kuandi ku MPALAVALA.

4. Mvu wa 1953

Vana kia fua nkaka MVUNDU (LEMA Joseph), ke bagala monana lelo ye busi kiandi ko, kadi ma fua makala ku NTIMANSI ye busi kiandi ke kisala kuiza ko, wakala kaka ku BOTONGO kukakuelela, muna ntangu yoyo yandi wagala monana kaka ye muana busi kiandi, i muan'andi ankazi, nkumbu'andi, NKOMBO, vana luziku lua manisa, Tata wavutuka kuandi ku MPALAVALA.